

עומקא דפרשה

הערות בענייני חנוכה

בס"ד ערש"ק פר' וישב א' החנוכה תש"ע

הענין בכל זה דיך לדעת דאור התורה שהוא תכלית המשכן ועיקר המשורה שכינה בישראל, בא בשפע ע"י אמצעות שני כלי קודש, היינו הארון והמנורה. ונשתנו פעולותיהם, הארון בא ליעוד הדברות שבכתב וגם לצווי בקבלה בע"פ, ועדיין אין בזה כח הפלפול והחידוש שיהא אדם יכול לחדש מעצמו דבר הלכה שאינו מקובל. ולזה הכח הנפלא שנקרא תלמוד, ניתן כח המנורה אשר נכלל בו שבע חכמות וכל מוחות הנדרש לפלפולה של תורה, וכ"ז נכלל בכפתורים ופרחים... ועל כן בבית שני שרבו ישיבות והעמידו תלמידים הרבה להויות דאביי ורבא שהוא התלמוד, משום הכי נתחזק כח המנורה על ידי נס החנוכה...

תוכן הענינים

הלל ותפילות חנוכה

מצות קריאת ההלל
גדר אמירת הלל ועל הניסים
על הניסים בבהמ"ז
ביאור בתפילת "על הניסים"
קריאת התורה דחנוכה
טעות בקרה"ת בחנוכה ר"ה
הפטר דנרות זכריה
הרחמן הוא יעשה לנו ניסים
עיקר חנוכה במצות ההלל

מנהגי חנוכה

בשר ויין בחנוכה
אכילת מאכלי חלב
רוב בניו וקניניו
ופרצו חומות מגדלי
נגה.פ. שבסביבון
חומות מגדלי

מעוז צור - שער הציון

לך נאה לשבח
ושם תודה נזבח
לעת תכין מטבח
מזמור חנוכת המזבח
רוב בניו וקניניו
וטמאו כל השמנים
ומנותר קנקנים
בני בינה
שיר ורננים

חובת ההדלקה

גדר דין ההדלקה
ת"ת משהגיע זמן ההדלקה
נר לכל אחד
נר אחד לכל בני הבית
הדלקה ע"י אשתו
זמן ההדלקה
זמן ההדלקה בזמננו
זמן ההדלקה אחרי שקה"ח
העברה על המצוות בנר חנוכה
הידור כב"ש בפוחת והולך
תוספת נר שלא לפי הימים
שהייה חצי שעה אצל הנרות
בגדר דין ההדלקה בביהכ"ס
הדלקה בחנוכה עם גב

ברכות ההדלקה

ברכה לפני השקיעה
דקדוק בברכת שהחיינו
פעמיים שהחיינו
בדין ברכת השליח
ברכה על ההדלקה בביהכ"נ
שהחיינו בהדלקה בביהכ"נ
ברכת שעשה ניסים בשבת

נס חנוכה

נס פך השמן
ביסוד נס חנוכה
באיזה יום נמצא פך השמן
"להשכיחם תורתך"
שיעור השמן שמצאו במקדש
שיעור שמן במנורה
שמחה בחנוכה
ורוממתנו
חטא החשמונאים
מהות מצות נר חנוכה
"מסרת גבורים"
תרגום התורה ע"י תלמי המלך

מצות נר חנוכה

מהדרין משום הנס
גדר המהדרין
מוסיף והולך ופוחת והולך
כתותי מיכתת שיעורא בני"ח
מקום ההדלקה בזמננו
חשד מבני עיר אחרת
נשים בהדלקת נר חנוכה
בנות הבית בהדלקת נר חנוכה
חינוך קטן בנר חנוכה
גדר ההידור בחנוכה נאה
חנוכה יקרה שאינה נאה
קניית שמן זית ביוקר
נר ביתו ונר חנוכה בחול
שמירת מותר השמן

נס פך השמן

בספר סדר היום הביא הקושיא הידועה (המפורסם בשם הב"י, אכן מופיע בראשונים) אמאי קבעו ח' ימי חנוכה הלא היה שמן מספיק ליום א', ותייך דהדליקו מהפך כל יום, ומעט שמן שנתרוקן מהפך מילא את כל נרות המנורה. (ובאמת כ"מ בפש בדברי רש"י והרי"ף בשבת כג. דניסא בכל יומא איתא, פי שהדליקו מן הפך בכל יום.) ובזה מיושב שהיה שיעור בשמן בכל יום, והיה נס גם ביום השמיני. אמנם הוסיף הסדר היום בלשונו, "ומיעוט החזיק את המרובה". ואפשר לפרש כפשוטו שמתחילה שמלאו פך זה נעשה נס שנכנס פי שמונה במידת השמן בתוך הפך, אבל זה חידוש גדול לומר שעצם הנס לא היה עכשיו, וקשה לשון הגמ' דניסא בכל יומא איתא. אלא נראה שיש כאן יסוד, דהנה במורגל מיעוט מחזיק את המרובה היינו שדברים רבים נכנסים במקום קטן מהכיל אותם, כגון מ"ש רש"י בהוצאת המים מהסלע שכינס כל ישראל שם. וכן ברמב"ן על מקום הבע"ח בתיבת נח, וגם עומדים צפופים ומשתחיים רווחים, וכן ענין ארץ צבי. ולכאורה אין ענין זה שייך לכאן בנס השמן. אלא נראה דיסוד ענין מיעוט מחזיק את המרובה הוא שחוקי המדידה והגבול של החומר מתבטלים, וא"כ שוב אין גדול ולא קטן, והדבר הגדול בעיני חומר יכול ליכנס בתוך המקום הקטן. וא"כ י"ל דה"ה להיפך כמו כאן שמעט השמן מילא את כל הנרות, וגם הדליק יום שלם. (אח"כ ראיתי בשם השם משמואל מעין זה. ונראה ביאור הדברים שדבר גשמי מתעלה לדגה של רוחני שאין לו גבול [בהשוואה לחומר].) ולפי"ז יתיישב מה שמקשים דאם נתרבה השמן בנס שוב אינו שמן זית אלא שמן נס ופסול. דבאמת לא נתרבה השמן כלל, אלא דע"י ביטול חוקי המדידה מילא אותו מעט השמן את כל הכלי. (וכ"ת דשוב אין כאן שיעור הדלקה בשמן, י"ל דאין לנו אלא מה שענינו ראות, ואם הנר נראה מלא זהו השיעור המחוייב.) [ונראה דזהו גם ענין קפיצת הדרך המוזכר בחז"ל.]

הרב נחמיה פרנקל

ביסוד נס חנוכה

ידוע ענין יון שגזרו לבטל שבת מילה וחודש, שהם המצוות המורים על היפך דעת היוונים. דשבת מורה על חידוש העולם, וגם הוא מעין עולם הבא. משמע שעולם הזה החומרי הוא מוגבל, וטפל לעולם רוחני. ומילה מורה שטבע האדם אינו מושלם וצריך תיקון על ידינו, כידוע המעשה בטורנוסרופוס הרשע עם ר' עקיבא. וחודש (היינו קידוש החודש) מורה על כח ישראל לקבוע עניני הטבע, כידוע מהירושלמי שעי"י עיבור השנה חזרו בתולי קטנה. וכ"ז היפך דעות היוונים שהעולם קדמון, והטבע מושלם ובעל ערך עצמי, וחוקי הטבע חוק ולא יעבור בלתי משנתה לעולם ח"ו. והנה שני נסי חנוכה הם ביטול הגבלות הטבע: נס השמן [כנ"ל דהוא ביטול חוקי המקום והגבול], ונס הנצחון שניתנו רבים ביד מעטים וגבורים ביד חלשים, היפך חוקי הטבע של הכמות והכח. ונראה הענין דמי שמאמין בנצחיות וקביעות הטבע והגבלותיו, הרי הוא מוגבל להגבלות אלו. משא"כ מי שמאמין שהעולם נברא וכולו מושועבד לבורא, בשבילו ניתנו הגבלות הטבע להתבטל בנסיבות הכונות. וזה על דרך מ"ש בחובות הלבבות שהבוטח בה' מסובב בהשגחה בכל עניניו, ומי שאינו בוטח נעזב למקרי הזמן.

הרב נחמיה פרנקל

באיזה יום נמצא פך השמן

הרמב"ם (חנוכה פ"ג) כתב: "וכשגברו ישראל על אויביהם ואבדום בחמשה ועשרים בכסלו וכו'", מבואר שנס מצאית פך השמן היה בכ"ה בכסלו, וזה דלא כשיטת המאירי בשבת שכתב שהיה בכ"ד בכסלו.

ותמה הפרי"ח (סי' תרע), דלשיטת הרמב"ם היה חנוכה צריך להתחיל בכ"ו בכסלו, שזו הלילה הראשונה שהדליקו בשמן זה. ותי' דאה"נ, ויום הראשון הוא כנגד נס המלחמה, וז' ימים הנוספים הם כנגד נס השמן. ולפי"ז מיושב קושיית הבית יוסף, שהרי יום הראשון היה כנגד נס המלחמה, ועיין במעשה רוקח מש"כ בזה. וכע"ז כתב בא"ר (סוס"י תרעג) שהמהרש"ל נהג לברך שהחיינו בליל שני על מנורה חדשה, והפמ"ג שם הסביר משום שנס השמן התחיל בליל כ"ו, ויום כ"ה היה עבור נס המלחמה.

ובאור גדול על המשניות (יומא פ"ו) רצה לתרץ את דברי הרמב"ם, שהרמב"ם לשיטתו דס"ל שמצות הדלקת המנורה היתה כל יום בבוקר ובערב, ולפי"ז הדליקו גם ביום כ"ה. ודוחה פירוש זה, שהרי במנחות מבואר שלחיונך מנורה חדשה בעיני הדלקה בערב, ובחנוכה היתה המנורה חדשה.

ואני בעיני לא הבנתי כל הדו"ד, שהרי אף שהדלקה כשרה בלילה, מ"מ הרי היו מדליקים מבע"י, וכמו שהוכיח במקדש דוד (סי' כא), וא"כ הגם שמצאו את השמן בכ"ה בכסלו, הרי הדליקו בכ"ה מבע"י. וצ"ל שהם הבינו שהגם שהדליקו מבעוד יום, מ"מ נחשב כמצות הלילה אלא שמדליקים ביום את הנרות של הלילה, ולכך מסתבר להו שהיו צריכים לקבוע חנוכה בכ"ו.

הרב שמעון קרויס

"להשכיחם תורתך"

תקנו חכמים בנוסח על הניסים, "כשעמדה מלכות יון הרשעה על עמך ישראל להשכיחם תורתך". וצריך להבין כיצד ובאיזה אופן בקשו היונים להשכיח את התורה מישראל, [דאמנם אסרו לעסוק בתורה כמ"ש הרמב"ם בהל' חנוכה פ"ג ה"א, אך לכאן אינו בהכרח "השכחת התורה"] ואין לפרש דרצונם בזה היה לבטלם מקיום המצוות, דהרי לאחר מכן נאמר, "ולהעבירם מחוקי רצונך".

ושמעתיה מהגר"י שיף שליט"א, חתן מרן הגרי"ז זצ"ל, לפרש ע"פ מש"כ הרמב"ם, (הל' ת"ת פ"א ה"י). וז"ל: עד אימתי חייב אדם ללמוד תורה, עד יום מותו, שנא' ופן יסורו מלבבך כל ימי חיך, וכל זמן שלא יעסוק בלימוד הוא שוכח. עכ"ד.

ומתבאר מדבריו, דשכחת התורה נגרמת כשלא עוסק בלימוד התורה באופן תמידי, ולפי"ז יש לבאר, דבה שהצרו היונים לישראל, ולחצום לחץ גדול, ולא הניחו אותם לעסוק בתורה, כלשון הרמב"ם, ממילא נגרם להם שישכחו את התורה.

הרב אברהם ישעי' פרידליס

שיעור השמן דמצאו במקדש

א. קושיא עצומה הקשו רבותינו האחרונים בדברי השאלות, דמחזק גיסא כתב (וישלח כ"ו) דהפך שמן שמצאו בהיכל לא היה בו להדליק אפילו יום אחד, ומאי דך גיסא כתב (שם בד"ה ברם צריך א"נ) דהוא לוגא דאישתכח בהיכלא והוה ביה שיעורא יומא חד, הרי להדיא דהיה בו ליום אחד. [ועיני' בשאלת שלום מ' ובהעמק שאלה כ"ז, וכן נחלת אריאל מס' סופרים פ"כ ה"ג, ובחשק שלמה שבת כא, ובברכ"י תער"י ס"א, ובשו"ת יוסף אומץ סי' ל"ב ד"ה ולא, ובצפנת פענח פ"ג מהל' חנוכה ה"ב].

ב. והנראה ליישב בזה בעז"ה, דהנה חידוש גדול כתב המהרש"א בחולין (נה. ד"ה מסאה) דהמנורה של בית חשמונאי משברי כלי חרס היתה, דרק ככה"ג לא הוכשרה לקבל טומאה יעו"ש, וא"כ הא לענין חרס מבואר במשנה בב"מ (מ). דהוא בולע לחלוטית, דאיתא התם גבי המפקיד יין ושמן אצל חבירו, והנפקד עירבו עם שלו, דצריך הנפקד להוציא לו עוד שתות משלו, כיון דחביותיו בלעו שתות, ומיירי בחביות מחרס כמבואר בסוגיא התם.

ומעתה א"ש, דלעולם מצאו שיעור שמן המספיק בשביל יום אחד, אך כאשר הכהן הוריק השמן לשברי כלי חרס, החרס בלע קצת מהשמן, ונמצא דבחלל המנורה נותר שיעור שמן להדלקה פחות מיום אחד, וא"כ מאי דכתב דהיה בו ליום אחד קאי על שיעור וכמות השמן, ומאי דכתב דלא היה בו אפילו ליום אחד קאי על ההדלקה, ולהדליק באמת לא היה כיון דנבלע קצת במנורה. והדברים מדוייקים ומזוקקים היטב בלשונו, דכשכתב דהיה בו ליום אחד, כתב והוה ביה "שיעורא" חד יומא, ובשיעור באמת היה, וכשכתב דלא היה בו אפילו ליום אחד, כתב ולא היה בו "להדליק" אפילו יום אחד, ולהדליק באמת לא היה, דהא נבלע קצת במנורה.

ג. ובלכתך בדרך זו, מה יונעם ליישב בזאת קושיית הקושיות דהקשה הב"י, אמאי קבעו חכמים שידליקו נ"ח שמונה ימים. דכיון דמצאו שמן ולא היה בו אלא להדליק יום אחד, נמצא דכאשר הכהן יצק השמן לשברי כלי חרס, החרס בלע קצת מהשמן, וממילא בחלל המנורה נותר שיעור שמן להדלקה פחות מיום אחד, ואעפ"כ דלק כל היום, ונמצא דהיה נס גם ביום הראשון.

הרב שלמה זלמן כהן

בענין שיעור שמן במנורה

קושיית הבית יוסף (סי' תר"ע) ידועה, ותיורצו הראשון שם שחילקו השמן שבפך לח' חלקים ובכל לילה היו נותנים במנורה חלק אחד והי' דולק עד הבוקר ונמצא שבכל הלילות נעשה נס. ולכאורה תמוה דהרי הדין הוא שצריך לתת במנורה מספיק שמן שתהא דולקת מערב עד בקר, וכמ"ש הרמב"ם בפ"ג מתמידין ומוספין ה"א "וכמה שמן הוא נותן בנר, חצי לוג, שנא' "מערב עד בוקר".

ועיין במנחות פט. דת"ר "מערב עד בקר" תן לה מדתה שתהא דולקת והולכת מערב עד בקר. דבר אחר "מערב עד בקר" אין לך עבודה שכשירה מערב עד בקר אלא זו בלבד (רק הדלקת הנר כשרה משקה"ח עד הבקר משא"כ שאר העבודות הם ביום דוקא). ושיעור חכמים חצי לוג מאורתא ועד צפרא, איכא דאמרי מלמעלה למטה שיערו (בתחלה נתנו הרבה שמן בנר ונשתייר בבקר, ואח"כ פחתו עד שהגיעו לשיעור חצי לוג) ואיכא דאמרי מטה למעלה שיערו (בתחלה נתנו פחות), מאן דאמר מטה למעלה שיערו, התורה חסה על ממונן של ישראל (דהשיירים נשפכים) ומ"ד ממעלה למטה שיערו, אין עניות במקום עשירות ע"כ.

והק' הקרן אורה למ"ד ששיעור מטה למעלה הא כשאינו דולק מערב עד בקר נמצא שלא קיימו מצות הדלקתה ונדחק שם בזה.

ואולי י"ל שנחלקו התנאים בברייתא דברשא מ"מערב עד בקר". ובאמת רק לת"ק צריך שיעור שמן לכל הלילה משא"כ לפי המ"ד בברייתא שדורש אין לך עבודה וכו' נלמד מהפסוק רק שאפשר להדליק במשך כל הלילה, אבל מהתורה אין דין שיהא דלוק כל הלילה, אלא הוא

ברכה על ההדלקה בביהכ"נ

כתב השו"ע (ת"ע"א ס"ז) דמדליקין ומברכים בבית הכנסת משום פרסומי ניסא, והקשה החכם צבי (הביאו הבאה"ט סק"י ובשע"ת ס"ו) דהא השו"ע פסק בהל' ר"ח שאין מברכים על הלל בר"ח מפני שהוא מנהג, וא"כ איך פסק כאן שמברכים על הדלקה בבית הכנסת.

ונראה לומר עפ"י דברי מרן הגרי"ז בהל' ברכות דבטעם שאין מברכין על המנהג כתב רש"י בסוכה (מד). שהוא משום שאין יכול לומר וצונו ואפי' בכלל לא תסור ליתא, אולם הרמב"ם (בהק' וכן בפ"א מהל' ממרים) כ' וז"ל אחד הדברים שלמדו אותם מפי השמועה וכו' ואחד דברים שעשו אותם סיג לתורה והם הגזירות והתקנות והמנהגות וכו' מצות עשה לשמוע להם והעובר עובר בל"ת, עכ"ל.

ולדבריו צ"ע אמאי אין מברכין על מנהג, וכתב הגרי"ז בדעת הרמב"ם שהוא מפני שרק על מצוות מברכים ולא על מנהגות, דלאו תורת מצוה עליהם לברך, ודבר זה מפורש ברמב"ם בפ"ג מהל' חנוכה ומגילה הל"ז שכתב אבל בר"ח קריאת ההלל מנהג ואינו מצוה ואין מברכין עליו עכ"ל. וכתב הגרי"ז דמה שביו"ט שני מברכים על המצות הנהוגות בהן כאכילת מצה ותקיעת שופר אף שכל חיובו בתורת מנהג, מ"מ המצוות הנהוגות בהם תורת מצוה עליהם, דלא אישתני דין אכילת מצה בליל שני מאכילת מצה בליל ראשון אלא שחיובה מדרבנן מתורת מנהג, ולענין הברכה כיון ששם מצוה עליהם מברכים.

ולפי דבריו נראה לומר שאף בהדלקת נר חנוכה בביהכ"נ דהוי מנהג, אך מ"מ צורת המנהג היא קיום המצוה של פרסום הנס ובית הכנסת שיש פרסום גדול נחשב מקום הדלקה, וא"כ ההדלקה זו היא מנהג לקיים את המצוה וודאי ששייך לברך ע"ז.

ויתכן עוד עפ"י כמה שדנו פוסקי זמנינו האם מברכים ברכת הרואה על נר של בית הכנסת (עיין שלמי תודה סימן כ"ו), ולדברינו פשיטא שיברכו כיון דתורת מצוות עליהם.

הרב צבי רותן

ברכת שהחיינו בהדלקה בביהכ"נ

כתב הבן איש חי פר' וישב שנה ראשונה וז"ל אם חל א' דחנוכה בליל שבת, וכבר הדליקו כל הקהל נרות חנוכה, ובירכו שהחיינו בביתם, לא יברך שהחיינו בהדלקת בית הכנסת, מפני שכבר הוא וכל הקהל בירכו שהחיינו בביתם דמספקא לן בדבר זה בספ"ק מקבציאל ולא איפשיטא לן וספק ברכות להקל, עכ"ל. וצ"ע לעיין בספר זרע אמת (סי' צ"ו) ומשמע מדבריו שגם הוא מודה לדעת הזרע אמת שאם לא בירכו עדיין כל הקהל יכול לברך השליח ציבור שהחיינו בבית הכנסת, אפילו שהשליח ציבור בעצמו כבר בירך שהחיינו בביתו. אבל מדברי הזרע אמת משמע שאינו סובר את החילוק של הבן איש חי שאפילו אם כל הקהל בירכו שהחיינו בביתם, יכול לחזור ולברך, שכתב הזרע אמת "שאם הדליק בלילה הראשונה בביתו, ואח"כ מדליק בביהכ"נ יברך שהחיינו גם כן, ואם הדליק קודם בביהכ"נ לא יחזור לומר בביתו ברכת שהחיינו, אם לא שמדליק להוציא גם כן אשתו ובני ביתו". ולכאורה צ"ב מהו הטעם לחלק אם הש"ץ לבד כבר בירך בביתו שהחיינו, או שכל הקהל בירכו בביתם, שאם הם סוברים שכך הנהיגו לברך בביהכ"נ כל הברכות, ואפילו שבירך בביתו, אם כן אפילו שכל הקהל בירכו בביתם, יש לו לברך בביהכ"נ, ואם הוא לא סובר כן, רק שהתקנה היתה רק אם בירכו בביתם, לא תיקנו לברך בביהכ"נ, אם כן גם שהש"ץ לבדו בירך בביתו כבר אינו יכול לברך שוב, ומה מועיל אם אחרים עדין לא בירכו בביתם, והרי אין מוציא את האחרים בברכותו?

ולכאורה לדינא צריך לחשוש לדעת הגאון הבן איש חי שלא לחזור לברך שהחיינו בית הכנסת אם כל הקהל כבר בירכו בביתם, כיון שכתב דמספקא ליה דין זה וספק ברכות להקל.

הרב פינחס צ. כהן לוי

ברכת שעשה ניסים בשבת

בשביב אור שבת כג ע"א (אות ט) הביא בשם האמרי אמת שהסתפק אם אפשר לברך ברכת הרואה בשבת. [ואמר לו בנו הבית ישראל דא"כ לעולם כשמדליק בערב שבת יברך רק להדליק, ושאר הברכות יברך כשיגיע הזמן, דלא גרע מרואה]. וביאר מורינו הגר"ש זצ"ל דיסוד הספק הוא דאם נימא דברכת הרואה היא תקנה מיוחדת למי שאינו יכול לקיים המצוה, [ז"א שבברכה זו מקיים מצוה ענין ההדלקה] י"ל שלא תקנו בזמן שאינו ראוי להדלקה. אבל אם היא ברכת שבח והודאה, ורק סמכוה להדלקה או לראיה, לכאו' אפשר לברך גם בשבת, דלא גרע משאר ברכות השבח על הראיה. ועי' שו"ת התעוררות תשובה ח"א רע"א ושו"ת אפרקסתא דעניא סי' קלא.

מצות קריאת ההלל

בשבת כא: לגבי חנוכה תני עמדו וקבעו ימים טובים בהלל והודאה, והרמב"ם פ"ג חנוכה ה"ג כתב ומפני זה התקינו חכמים שבאותו הדור שיהיו שמונת הימים האלו שתחלתן מליל חמשה ועשרים בסליו ימי שמחה והלל כו' והטור והשו"ע [או"ח סימן תרע"ג] הביאו מהמהר"ם מרוטנבורק שאין דין שמחה בחנוכה יעו"ש, וצ"ע.

והנה בל' הרמב"ן בפסחים לה: בשם התוס' מבואר דיסוד המצוה דולקחתם לכם ביום הראשון הוא להלל לפני ד' בלולב ובמנינו, וכן מבואר במדרש רבה בכ"ד, וכן מבואר בל' רבינו הבעל המאור בריש פסחים (ז:): דכתב לתרץ הקושיא דרבתינו הראשונים דמברך ברכת הלולב אחר שהגביהו ואף דצריך לברך עובר לעשייתו, דכיון דאית ליה לקרות את ההלל ולנענע שהוא שירי מצוה כעובר לעשייתו דמי, ומבואר דההלל הוי שירי מצות נטילת הלולב וע"כ תני התיא פ"ג למצות הלל יחד עם מצות לולב, והדברים מאירים ומשמחים בעזה"י, אך צ"ע דהיכן נזכר בתורה גבי לולב ענין הלל, וצ"ב.

ונראה להסביר את הדברים בעזה"י עפ"י"מ המבואר בד' רבינו הגדול הגר"ח הלוי זלה"ה בלשון הרמב"ם דהמצוה דלולב היינו לשמוח לפני ה' בלולב ומנינו שבעת ימים וכדכתיב בקרא ולקחתם לכם ביום הראשון וגו' ושמחתם לפני ה' אלוקים שבעת ימים, והרי שמחה בה' והלל והודאה שייכים לז"ל כמו שהביא השאגת אריה מהרמב"ן בסה"מ שורש א' לגבי הלל כו' ע"ש.

וכן מבואר בתשובת הר"י מיגאש זיע"א [סימן מ"ד] דההלל דליל פסח דבביתו בא לשמחה יעו"ש, וע"כ בכלל ההלל דחנוכה נכלל דין שמחה.

הרב אריה שפירא

בגדר אמירת הלל ועל הניסים

כ' הרמב"ם פ"ג מחנוכה ומפני זה התקינו חכמים שבאותו הדור שיהיו שמונת ימים האלו וכו' ימי שמחה והלל ומדליקין בהם הנרות בערב על פתחי הבתים וכו' להראות ולגלות הנס וכו', עכ"ל. ומתבאר מדברי הרמב"ם דימי שמחה והלל מישך שייכי לדין הדלקת הנרות. וצ"ב מאי שייטא הא להא.

והנראה מתבאר מדברי הרמב"ם דיסוד תקנת אמירת הלל הוי מדין פרסומי ניסא והיינו הצורה להראות ולגלות הנס הוא גם ע"י אמירת ההלל.

והנה הרמב"ם בשרשי המצוה מנה רק מצות הדלקת נ"ח והשמיט אמירת הלל והודאה, ותמהו בזה המפר' על השמטתו. ולפמש"כ א"ש דכל יסוד אמירת ההלל הוי מהלכות הדלקת הנר והיינו מהלכות פרסום הנס להראות ולגלות הנס בהלל והודאה, וא"כ היינו הך.

ודיני אמירת על הניסים לא כ' הרמב"ם בהל' חנוכה, אלא רק בהל' תפילה (פ"ב ה"ג) ובברכות (פ"ב ה"ו), וצ"ב אמאי לא הביא זה בחנוכה. ולפמש"כ א"ש דכל יסוד דין אמירת על הניסים אינו מדיני החנוכה מדין הזכרת מעין המאורע, אלא אמירת עה"נ הוי נמי חלק מתקנת ההלל, והיינו דתקנו לפרסם ולגלות הנס בכל צורה גם ע"י אמירת ההלל וגם ע"י אמירת על הניסים דזה עוד צורה להראות ולגלות הנס.

הרב מאיר רותן

על הניסים בבהמ"ז

כתב השו"ע (תרפ"ב א') כל ח' ימי חנוכה אומר על הנסים בברכת המזון בברכת הארץ ובתפלה בברכת מודים. וצ"ע למה הקדים בהמ"ז לתפלה, והרי להבבלי (שבת כד.) רק בתפלה תקנו לאומרו, ובבהמ"ז הוא רשות. והא דקיי"ל לחיובא גם בבהמ"ז הוא רק משום הירושלמי, כבלח"מ פ"ב מברכות ה"ו. וגם במציאות תפלה קודמת לבהמ"ז, דהא אין יכול לאכול קודם ערבית בתחילת החנוכה, וכן כל יום אין לאכול קודם שחירת. ועוד דבתפלות מחוייבים ובאכילת פת שתיהה עליה בהמ"ז אין חייבים בחול חנוכה, וצ"ע.

הרב יצחק ליסציץ

ביאור בתפילת "על הניסים"

בנוסח על הניסים, מסרת גבורים וכו' וטמאים ביד טהורים ורשעים ביד צדיקים וזדים ביד עוסקי תורתך, מקשים העולם, מאי רבותא דטמאים ביד טהורים ורשעים ביד צדיקים, וכי יש סיבה טבעית שלא ינצחו צדיקים וטהורים וכו'. אמנם באמת לא קשיא כלל, דאם התחלת הצרה היתה "המלחמה" הרי באמת הצרה שבמלחמה היא "הסכנה", וממילא בודאי עיקר הסכנה היא מחמת שהצד השני גבורים ורבים יותר, וממילא ה"י אפשר לשאול כנ"ל, אבל הרי מפרטים בתחילה מה היתה הצרה, שעמדה מלכות יון "להשכיחם תורתך ולהעבירם מחוקי רצונך" אם כן הישועה היא ההצלה מענין זה, וממילא נמצא דזה שמסר הקב"ה "טמאים ביד טהורים ורשעים ביד צדיקים" הוא עיקר ההצלה והישועה, אלא שמקדימים לומר שבדרך הטבע

הי זה רחוק מאד מחמת גבורתם וכו' ומסר הקב"ה רבים וגבורים ביד מעטים וחלשים, אבל ודאי שעיקר הישועה היא מה שמפרטים אח"כ והיינו שכנגד הצרה הגדולה של "להשכיחם תורתך" - ההצלה היא שנצחו "עוסקי תורתך", ונגד הצרה של "להעבירם מחוקי רצונך" - ההצלה היא שנצחו "הצדיקים" מקיימי התורה, **"וטמאים ביד טהורים"** רומז על הצלה אחרת מה שמפרטים בהמשך שבאו "ופנו את היכלך וטהרו את מקדשך", והיינו שמלבד הצרה הגדולה של העברה על הדת ושכחת התורה, היתה עוד צרה גדולה והיא **שביעת העבודה בביהמ"ק** - **ע"י השלטת הטומאה בקודש**, ובדאי שהחזרת העבודה בטהרה היא הצלה גדולה שראוי להודות ע"ז, יותר מנס פך השמן שאין שייך לקרותו "הצלה וישועה", כי אם היו אנוסים כמה ימים מקום המצוה אין כאן צרה כ"כ, כיון שחזרה העבודה למקדש, ולכן באמת אין מזכירים כלל בעל הניסים נס פך השמן, אלא שבאו לדבר ביתך "ופינו את היכלך" [והכונה מעבודה זרה וצלמים - כעין מה שדרשו חז"ל דפרשת חיי שרה על קרא ד"פיניתי הבית" כמובא ברש"י שם] "וטהרו את מקדשך" היינו שחזרה שלטון הטהרה למקדש תחת אשר שלטה הטומאה בקודש, ואח"כ מזכירים ברמז בעלמא "והדליקו נרות בחצרות קדשך" היינו נס פך השמן, השי"ת יזכנו להודות ולהלל.

הרב י. גרינהויז

בקריאת התורה דחנוכה

בבאור מח' המחבר והרמ"א בסי' תרפד א' האם הישראל חוזר על קריאת הכהן והלוי או שממשיך וקורא יום שאחריו, מבאר הגר"א דתליא במחלוקתם בסי' תרסג א' גבי קריאת התורה דחז"ל סוכות בחז"ל, דלפי המחבר, השלישי חוזר וקורא בספיקא דיומא ולרמ"א ממשיך וקורא יום שלאחר מכן. והטעם, דהמחבר ס"ל שאין לקרוא שלא מעניינו של יום והרמ"א ס"ל דכמו שבמעמדות שהיו ממשכים ה"נ הכא ואין זה נקרא שלא מעניינו של יום. והכריע הגאון דמוכח מתוספתא דמגילה כמחבר.

וצ"ב במאי דתלינן דין קריאת התורה דחנוכה בקריה"ת דסוכות, דהרי אם ביום ב' דסוכות יטעה ויקרא ביום החמישי פשיטא דלא יצא דאין זה מעניינו דיום, אולם בחנוכה פסק הברכי יוסף והובא במשנה ברורה סק"ג דיצא.

הרב אהרן ש. סולברג

דיני טענות בקריה"ת בחנוכה ר"ח

א. חנוכה ור"ח, קורין ג' ראשונים של ר"ח ורביעי של חנוכה (תרפד ג); טעה והתחיל לקרוא בשל חנוכה - וכבר אמר ברוך אתה ד' (בה"ל שם ד"ה א), אם הוציאו רק ס"ת אחד, מסיימים כל הקריאה של חנוכה בכהן, ובשאר הג' קורין של ר"ח (ט"ז שם ד, מג"א סו"ס קמ, בה"ל שם ד"ה ואם; דלא כרמ"א), אבל אם הוציאו ב' ס"ת, קורין ג' של חנוכה, והרביעי של ר"ח (שערי אפרים ש"ח עג בפת"ש מט, חלקת יעקב רכט) וקריאת ר"ח מתחילים 'ובראשי חדשים', ולא מפרשת תמיד (פת"ש שם).

ב. אם רק "פתח" הראשון הס"ת שמיועד לחנוכה, יש לגוללה, ויקראו בס"ת שהוציאוהו לר"ח, ואין כאן פגם לס"ת כיון שיקראו בה אח"כ (בה"ל שם ד"ה א).

ג. אם טעו וקראו ג' בסדר קריאה כמו כל ר"ח, ונשאר 'ובראשי חדשיכם', יש לקרוא הרביעי של ר"ח בספר ראשון, ובספר שני יקרא של חנוכה (צור יעקב קלז, ועי' שבט הלוי ח"ו פו).

ד. אם קראו ד' קרואים לר"ח, ורק הוציאו ס"ת אחת, לא קורין בשל חנוכה כלל, אבל אם הוציאו ב' ס"ת קורין חמישי בס"ת השני של חנוכה (שו"ע שם ג), ואומרים קדיש אחר חמישי. אך אם אמרו קדיש אחר של ר"ח, שוב אין אומרים אחר חמישי (משנ"ב טז).

ה. אם אמרו קדיש אחר שלישי בגמר קריאת ר"ח, אומרים עוד פעם אחרי של חנוכה (דע"ת שם). בשבת ור"ח שקוראים שש קרואים פרשת השבוע ושביעי של ר"ח, אם אמרו קדיש אחר שישי, שוב אומרים קדיש אחר של ר"ח (פמ"ג שם א"א ד).

הרב ישראל וינמן

בענין הפטרה דנרות זכריה

כתב המשנ"ב בסי' תרפ"ד סק"ז דמפטרין בשבת חנוכה רני ושמיח ע"ש הפסוק "והנה מנורת זהב כולה וגו'", והנה פשוט הוא דאע"פ דהנביא מייירי במנורה בביהמ"ק ולא במנורה דחנוכה, מ"מ מדליקין זכר לנס שנעשה במנורה בביהמ"ק, ויותר מזה מבואר ברמב"ן בריש פר' בהעלתך דמנורה דחנוכה היא המשך דמנורה בביהמ"ק, ובזה ניחם ה' את אהרן כהן שלא השתתף בתנוכת המשכן עיי"ש.

ונראה דיש לקשר עוד הפטרה לעניני דיומא, והנה כתוב שם בהמשך הפסוקים "ואען ואמר לו המלאך וכו'" ופירש רש"י מה זה שהזיתים נמסקים מאליהן והשמן בא אל הנרות מאליו, וענה לו המלאך "לא בחיל ולא בכח כי אם ברוחי וכו'" ופירש רש"י דכשם שהזיתים נמסקים מאליהן והשמן נגמר מאליו, כך לא

בחיל ולא בכח שבכס תעשו את בנין ביהמ"ק, כי אם ברוחי אמר ה' צבקות, דהיינו שאתן מרוחי על דרויש ויניח לכם לבנות ולעשות כל צרכי בנין הבית משלו.

ואפשר דזה ג"כ מרמז על הניסים שהיו בזמן חנוכה [דהיינו נס המלחמה ונס השמן], דהנה מבואר במהר"ל (נ"מ ריש ח"ב) ובמש"ח (שמות י"ב) דעיקר חנוכה הוא על הנס דניצחון, רק שמא יאמרו שזה היה בכוחם, נעשה הנס בנרות לגלות על הנס בניצחון שהוא כולו נס.

וממילא י"ל דזה שהשמן יצא לבד, מרמז על הנס בשמן, שדלק מעצמו ח' ימים, וזה בא לגלות דהמלחמה לא נעשה, לא בכח ולא בחיל, דהיינו בכח החשמונאים, אלא רק ברוחי אמר ה' צבקות. [וע"ע במלבי"ם שם פ"ג פ"ז רמז על קטרוג שהיה על הכהנים בימי חשמונאים, ולפ"ד יש מקור לדברי הב"ח הידועים, דנתעצלו בעבודה ואח"כ התחזקו].

הרב חיים רבינוביץ

הרחמן הוא יעשה לנו נסים

קיי"ל דמי ששכח לומר על הניסים בברכת המזון, אומר אח"כ הרחמן הוא יעשה לנו נסים וכו', וידוע הקושיא איך מבקשים על נס, הרי דבר מגונה הוא לאדם שנשתנו לו סדרי בראשית (שבת נג:). והבכור שור תירץ דציבור שאנ?

ונראה לומר, דבעצם הרי אין הבדל בין נס וטבע, שהכל הוא רצון ה', אלא הטבע הוא רצון ה' היותר מצוי, ונס הוא רצון ה' שאינו מצוי וכמו שאמר החזו"א. ומה שאין להתפלל על הנס, כי רצון הקב"ה להנהיג את הבריאה דוקא לפי דרך הטבע, והטעם שאין הקב"ה רוצה הנהיג ניסית הוא משום שאין זה דבר חכמה לבא לידי ידיעת ה' ע"י ניסים, ועיקר עבודתו הוא לבא לידי ידיעת ה' מתוך מהלכי הטבע. וכ"ז נאמר לאדם רגיל המתפעל מניסים, אבל ר' חנינא בן דוסא שאין אצלו הבדל בין מי שאמר לשמן וידליק למי שאמר לחומץ וידליק (תענית כה), הוא יכול לבקש גם על נס.

והנה בחנוכה עשה לנו הקב"ה נס שלא כדרך הטבע בהדלקת המנורה, ובא זה ללמדינו שאין שום הבדל בין נס וטבע, (וכידוע שלכך מדליקים שמונה ימים, אע"ג שהנס היה רק ז' ימים, ללמדינו שאין הבדל בין יום א' שהיה טבע לז' ימים שהיה נס). וכיון שעיקר הלימוד מחנוכה הוא שאין הבדל בין נס וטבע, לכך בחנוכה שפיר שייך לבקש על נס, כי זה מהותו של החג שאין הבדל בין טבע ונס.

הרב יצחק לוי

עיקר חנוכה במצות ההלל

מי שנמצא במאסר ונתנו לו רשות לצאת בחנוכה פעם אחת, האם עדיף שיצא בערב לקיים מצות נר חנוכה, או בבקר להתפלל הלל עם הציבור. והכריע הגרש"ק (קהלת יעקב עמ' יא) שיבחר בתפילה והלל ולא בהדלקת הנרות, משום **דעיקר הודאה על הנס אינה בהדלק"נ אלא בהלל**. וכנוסח התפילה שקבעו ימי חנוכה אלו להודות ולהלל. ופי' בזה הגמ' (שבת כא:). מאי חנוכה דת"ר וכו' לשנה אחרת קבעום ועשאום ימים טובים בהלל והודאה. דכוונת השאלה "מאי חנוכה" היא, האם עיקר חנוכה הוא הנרות או ההלל, ולזה מסיק דקבעום בהלל והודאה שזהו העיקר. וכן מבואר בד' רש"י שם שכו' לא שאסורין במלאכה, שלא נקבעו אלא לקרות הלל ולומר על הנסים בהודאה. וכן מבואר בלבוש תרע"ב דההלל הוא עצמותו של חנוכה יותר משאר הודאה על הנס, עיי"ש.

חומות מגדלי

בפיוט מעוז צור נתכנה ביהמ"ק בשם "מגדל", ויש לבאר דהנה נא' בשה"ש (ד,ד) "כמגדל דוד צוארך בנוי לתלפיות" וכ' הרוקח שם לפ' האי קרא דהוא על ירושלים מצד החיבור שבין העליונה לתחתונה, וז"ל ד"א לתלפיות - לחיבורין, מחברת (שמות כו) תרגום בית לופי. כלומר בעיר שחברה לה ירושלים העליונה ותחתונה, עיי"ש. והיינו דמגדל מסמל ע"י גובהו את החיבור בין שמים לארץ. וזהו ענינו של המקדש, כתפקיד הצואר המחבר בין הראש לגוף. וכפי שמצאנו בעוד מקומות שירושלים נמשלה לצואר, כדכתיב בישעיה (ח, ח) "וחלף ביהודה שטף ועבר עד צואר יגיע", ותרגם יב"ע עד ירושלים, ועי' בביאור הגר"א שם היינו עד ירושלים שנקרא צואר... וכן משום דביהמ"ק נקרא צואר כמ"ש ויפל על צוארי בנימין, וכן צוארך כמגדל השן. ועי"ע מ"ש הגר"א בפ"י לשה"ש (א,י) עה"פ צוארך כמגדל השן - שהצואר הוא עיקר הגוף שעליו נשענים.

ועיקר העדות במקדש על מציאות זו של חיבור היתה במנורה, כדאי' בשבת כד: עדות היא לבאי עולם שהשכינה שורה בישראל וחיבור זה ביקשו היונים לעקור ועל זה נלחמו שהעולם מתנהל במקרה ושארין לישראל חלק באלקים, ולכן טמאו את השמנים, לבטל את עדות המנורה. משו"כ פריצת החומות באה לידי ביטוי דוקא כלפי היות ירושלים והמקדש כמגדל.

הרב צוריאל גלעזר

מנהגי חנוכה

בשר ויין בחנוכה

במשנ"ב סוף הלכות יו"ט תקסט סק"כ הביא משו"ת בית יעקב שמי שמסגף עצמו מפני תשובה כל ימות השנה לא לאכול בשר ולא לשתות יין, בשבתות ויו"ט וחנוכה ופורים חייב לאכול ולשתות עכ"ל. וצ"ב מש"כ דבחנוכה חייב לאכול בשר ולשתות יין הרי בחנוכה אין חיוב סעודה, וכמש"כ בשו"ע תר"ע ריבוי הסעודות שמרבים בהם הם סעודות הרשות שלא קבעו למשתה ושמחה, ובפרט דמעייני בשו"ת בית יעקב בפנים יראה שהמקור לדבריו הוא תשובות מהר"ם, והרי המהר"ם הוא מקור דין השו"ע שהסעודות הם רשות?

ונראה לבאר דהא חנוכה אסור בתענית וא"כ גם תענית חלקית מבשר ויין גם שמה תענית אפילו שאין חיוב לאכול בפועל בשר ויין אבל להתענות מבשר ויין אסור, [והסכים לזה הגר"ח קנייבסקי שליט"א].

הרב שמואל בלון

אכילת מאכלי חלב

מובא בהלכה (סי' תר"ע) שנשים נוהגות לא לעשות מלאכה כשהנרות דולקות, שאף הן היו באותו הנס. וכן יש מנהג לאכול בחנוכה מאכלי חלב כיון שהנס התרחש עם חלב וגבינה ע"י יהודית בת כה"ג, כשנגזרה גזירה ע"י הרשעים שכל בתולה הנישאת תבעל להגמון [ראש הצרים] תחילה, וכשיהודית היתה אצלו האכילתו מאכלי חלב וגבינה חמים עד שצמא והשקתהו יין [ולפי מקורות מסוימים: חלב] והשתכר, וכשגרם חתכה ראשו והראתהו בחוץ וראוהו האויבים וברחו והתבטלה הגזירה.

אך כשמחפשים במקורות ההסטוריים מתגלה שנס חנוכה [עם פך השמן] התרחש שנים לאחר גזירה זו. וכן מלבד הפרש בשנים גם לא מוזכר שהיה זה בחנוכה, כי בחנוכה אותם יונים רשעים גזרו על היהודים "כתבו על קרן השור אין לכם חלק בא-לוקי ישראל" וטמאו השמינים והיה נס המלחמה של מתתיהו ובניו ביוונים ובמתיוונים ונס פך השמן. אך לא מוזכרת גזירה זו?

מבאר היעב"ץ (במור וקציעה) וכן ה"בן איש חי" שהסיבה שיש מנהג למאכלי גבינה הוא לציין גם נס זה של יהודית אך בעצם אינו קשור בדוקא לחנוכה אך כיון שזו הייתה גזרה מהיוונים שלבסוף גם נוצחו בנס חנוכה ובוטלו גזירותיהם, ההצלה והישועה של נס יהודית הנ"ל היה בבחינת "התחלת הגאולה" ולכן קבעו את ציון הנס הזה דווקא בחנוכה.

יכול להיות על פי זה, שכיוון שנס יהודית לא היה ממש בחנוכה אלא קודם, אדם שיש לו ברירה לאכול דבר שמן או דבר גבינה צריך להעדיף את מאכלי השמן מאשר מאכלי הגבינה שכן השמן מהווה יותר את "פרסומא ניסא" שהוא דין יותר עיקרי בכל הלכות חנוכה, רק שלפי המשך דברי ה"בן איש חי" אולי הדין שונה שכתב שאוכלים מאכלי חלב כי הוא גם כנגד גזרות היוונים חדש שבת ומילה.

הרב אברהם גוטל

רוב בניו לקניניו

צ"ב נוסח זה, דמה שייך לומר לשון של תלייה בקנינים וחפצים, ומהו "רוב בניו וקניניו על העץ תלית"?

ונראה לפרש דקניניו הכונה על הגאווה והגדולה שקנה לעצמו - שהשתחו לו, שהוא קנה אותם כביכול לעצמו, כל זה נתלה עמו, וזהו מה שאומרים "גאותו נשבתה", (ואפשר שגם על ידי ריבוי בניו היה לו תוספת גאווה). וראה עוד בס' נר חנוכה בשם מטה יהודה מה שביאר בזה.

הרב יחזקאל סנדומירסקי

ופרצו חומות מגדלי

בכלים (פ"א מ"ח) אמרו שהיוונים פרצו י"ג פרצות בסורג.

הענין הוא, כי הסורג הוא התחום המבדיל בין ישראל לעמים, כי מכאן והלאה אסור לגוים ליכנס למקדש, ומכיון שעיקר מלחמת היונים היתה נגד התורה שבע"פ, שהוא עיקר המפריד בין ישראל לעמים, וכמש"א בגיטין (ס): שלא כרת ה' ברית עם ישראל אלא בשביל דברים שבע"פ, לכך פרצו בו י"ג פרצות, נגד י"ג מידות שהתורה שבע"פ נדרשת בהם.

ותפרש לפ"ז מה שאומרים: "ופרצו חומות מגדלי", כי "חומות מגדלי" הם חכמי ישראל המוסרים את התורה שבעל פה, וכמש"א בפסחים (פז): "אני חומה" זו תורה, ו"שדי כמגדלות" אלו תלמידי חכמים, כי עיקר פירצת החומה היתה נגד התלמידי חכמים.

הרב יצחק לוי

ספק בענין נגה.פ. שבסביבון

ידוע מנהגן של ישראל לשחק בסביבון בחנוכה. ובענין האותיות שכותבין עליו עיי טעמי המנהגים בשם בני יששכר שהן אותיות גשניה (ע"ש הפסוק) ובגימטריא משיח. (ונ"ל שהוא בדרך רמז, דכפשוטו הם ר"ת גאנץ שטעל נישט האלב בלשון אשכנז, פי הכל שים אפס חצי, שהם פקודות המשחק כידוע.) והנה בזמננו נהגו לעשות בא"י אות פ' במקום ש', ואומרים שהם ר"ת נס גדול היה פה, וכו' ונ"ל נס גדול היה שם. וחיפוש קצת לא מצאתי מקור לזה, וחוששני שהוא תעמולה ציונית. אשמח לקבל הערות בזה.

נש"ר יעיר

שער הציון - מעוז צור ישועתי

הפיוט "מעוז צור" לא נודע מחברו, אך מובא בקדמונים, בלקט יושר (לו וקנב) כ' דמנהג התורה ד לזמרו בסעודת ליל שבת של חנוכה, [ועיי חר"י סי' ע], ובמקור חיים להח"י (תרע"ו) הביא שהרמ"א הוסיף לו בית [ראה לק]. ודקדקו בו הרבה עפ"י המקובל מרבותינו (י"א שהוא מהאריז"ל) ששיר שהתקבל ונתפשט בכל ישראל, ודאי שנתחבר ברוח הקדש [ונתקבל בשמים].

לך נאה לשבח

בס' תהלה לדוד או"ח סי' לו יסד דהדלקת הנרות היא לא רק לפרסם את הנס אלא גם להודאה, [ולכן נתקנה באופן של מהדרין וכו' להראות החביבות במעשה המצוה] וכיון שש"י ההדלקה בא לנו רצון להלל ולשבח את ה' על כל הטוב אשר גמלנו, לכן יש מקום לפרט אחרי ההדלקה את שאר הניסים שנעשו לנו.

ועיי בח"י הגר"ז פ' יתרו דיש דין מיוחד של סיפור נסים, ועפ"ז כ' בגבורת יצחק דבחנוכה יש דין של סיפור הנס מלבד ההודאה, וא"כ מתוך כך בא לספר שאר נפלאות ה' לקיים דין סיפור נפלאות ה', וכמ"ש בשו"ע ריח ס"ה דמי שנעשו לו נסים הרבה, בכל מקום שנעשה לו צריך להזכיר גם שאר המקומות וכולל כולם בברכה.

ושם תודה זבח

במ"ר אמור (כז"ב) אי' דלע"ל כל הקרבנות בטלים חוץ מקרבן תודה. [ועיי ביאור הגר"א או"ח סי' נא ס"ט]. ולפי"ז יתפרש דהקרבת שייקרב במקדש לעולם יהיה תודה.

אכן פשוטו הוא לכאורה דלע"ל כישבנה המקדש נקריב קרבן תודה על נס הגאולה, [כ"כ בגבורת יצחק]. ויל"ע אם כאו"א מחוייב בקרבן תודה משלו על נס הצלתו או דכל ישראל יקיימו בקרבן אחד שהוא הודאה על הצלת הכלל, [ומלשון נזבח בל' רבים ולא אזבח, אין ראייה דסו"ס כולם יקריבו] ומצאנו בקובץ צפית לישועה לח"ח שכ' בפ"ג [לגבי הצורך בדיעת ה' הקרבנות] שכל אחד יוצרך להביא קרבן תודה על הצלתו.

ועיי מהר"י אבן יחיאי על תהלים קטז בפס' לך אזבח זבח תודה, שפי' שאז כל הקרבנות יתבטלו מלבד קרבן תודה, ובשם ה' אקרא לספר כל נפלאותיו וכו', וכל זה בחצרות בית ה' - במקדשו העתיך שיבנה בתוכי ירושלים.

לעת תכין מטבח

בדרשות בית ישי (כח) ביאר דקאי על טביחת היצה"ר - "צר המנבח", "לעת תכין..." - לעתיד לבא. ועל הזובח את יצרו נאמר זובח תודה יכבדני כדאי בסנהדרין (מג), וזהו "ושם תודה נזבח" ע"י "תכין מטבח מצר המנבח".

ובשם ר"ח פינשטיין הובא (יקרא דאורייתא אסתר) דקאי על הריגת עמלק, ולכן נכנס כאן אחרי תכון בית תפלתו שלכאור' היה ראוי להסמיך לו את שיר מזמור בחנוכת המזבח, אלא דמחייב עמלק מעכבת את בנין בית הבחירה, כמבואר בסנהדרין כ:דג מצוות נצטוו וכו' ולהכרית זרעו של עמלק תחילה, ופירש רש"י דנקט ג' מצוות שהן תלויות זו בזו לעשותן כסדרן, מלך ועמלק וביה"ב. ולכן אחרי הבקשה "תכון בית תפלת", הרי בסדר הדברים דקודם באה מחייב עמלק - "לעת תכין מטבח מצר המנבח", ורק אח"כ "אגמור..." חנוכת המזבח.

אז אגמור בשיר מזמור חנוכת המזבח

עיי מש"ח פר' בהעלתך בפס' וביום שמחתכם וכו' ותקעתם בחצוצרות (?); דפשטיה דקרא הוא על חינוך המזבח או העזרה שצריך לתקוע בחצוצרות מדין שמחה, ולפי"ז "ל דזהו" שיר מזמור" של "חנוכת המזבח".

והגר"א בורדיאנסקי (בנין אפרים עמ' רסב) ביאר עפ"י הרמב"ם (בית הבחירה ויב) דמוסיפין על העיר בשתי תודות וכו' ואומר ארוממך ה' כי דליתני, וכ' הכס"מ עפ"י רש"י שהוא מזמור שיר חנוכת הבית, וע"ז אומר כאשר "תכון בית תפלת" בבנין ביהמ"ק, "שם תודה נזבח" נעשה שתי תודות, ו"אגמור בשיר מזמור" - מזמור שיר חנוכת הבית, דהתודה והשיר מזמור הם דין ב"חנוכת המזבח". עיי"ש ועיי משכנות אפרים עמ' רטו. דמבואר יותר דהכס"מ כ' דהרמב"ם לא הזכיר שיר של פגעים [כבגמ]. משום שהוא רק כשיש צרים ואויבים, ולא שייך לע"ל. וזוהו "ל כוונת הפייט שלעתיד כאשר "תכון בית תפלת" ויהיה "עת תכין מטבח מצר המנבח" שלא יהיו צרים ואויבים, "אז אגמור בשיר מזמור חנוכת המזבח" שיאמרו בחנוכת המזבח רק שיר ממור ולא שיר של פגעים.

ועיי פחד יצחק (חנוכה ג') שמוסב על אחרית הימים מכיון שחנוכה הוא המועד האחרון בקביעת המועדים, וחנוכת המזבח של "אז" - לע"ל, תהא הגמור של חנוכת בית חשמונאי, וע"ז נא "אגמור בשיר מזמור".

רוב בניו

במגילה (טו): נחלקו במנין בני המן, אם היו שלשים או שבעים או ר"ח, ולפי"ז צ"ב העשרה שנתלו על העץ אינם רוב בניו.

הגרא"ז גורביץ (מובא ביקרא דאורייתא בראשית) ביאר עפ"י התוס' שבשבת צב. שבני המן נתלו כשראשיהם קטועים. וא"כ י"ל דלא קאי על מנין בני המן אלא על גוף הנתלים, "רוב בניו" - רוב גופם של בני המן "על העץ תלית".

ובטעמא דקרא כ' דהפי' הוא רבי בניו כלומר החשובים שבהם, עפ"י מ"ש הרוקח (הובא במ"ב תר"צ) שכ"א מאלו העשרה היה שר על ת"ק.

וקניניו

צ"ב מהם "קניניו" שתלו על העץ. וביאר המטה יהודה עפ"י הגמ' במגילה (טו): שכל גזיוו היו חקוקים על לבו, וממילא כשנתלה נתלו גם קניניו עמו.

והרבה פי' דקאי ג"כ על בני המן, עפ"י מ"ש הרמב"ם (עבדים טב, טז) שגוי יכול למכור בנו ובתו, הרי דבני הגוי נחשבים קניניו. וכן מובא בשם האבי עזרי בקובץ ישורון יא עמי תפה, וכ"כ בטעמא דקרא. אכן זהו רק למנ"ח (שמז) שהוא גם בבניו הגדולים, אך עי' זכר יצחק (ב) דהדין דיכול למכור הוא רק בבניו הקטנים. ובשלמי תודה (פורים סי' מד) הק' עוד דכיון שהמן היה עבדו של מרדכי פקע ממנו קנינו בבניו. וע"ע חשוקי חמד מגילה טו, [והביא בשם הגר"א בורדיאנסקי דאין כאן כפילות דבאמת נתלו בני המן מב' סיבות, מדין מחיית עמלק ומדין קניני עמלק, אכן יעוי' בביאור הגר"פ לרס"ג ח"א רסב: דלנכסי המן לא היה דין נכסי עמלק כיון שהרוגי מלכות נכסיהן למלך, ולכן הותר למרדכי לזכות בהם. ובס' שמעה תפלתי כ' בשם הגר"ק דאינה כפילות דבניו הם הגדולים וקניניו הם הקטנים, עפ"י מ"ש הרמב"ם (הל' תשובה פ"ו ה"א) שבניו הקטנים הם קנינו של אדם].

ופרצו חומות מגדלי

הלבוש ביאר דייחודו של חנוכה שלא נקבע למשתה ושמחה, מפני שהיונים לא ביקשו להרוג את הנפשות אלא להעביר על הדת, עי"ש. וביאר בשו"ת יהודה יעלה (או"ח ר) שנרמז כאן "יונים נקבצו עלי" אבל לא ביקשו נפשות רק "פרצו חומות מגדלי" ובקשו הכנעה "וטמאו כל השמנים" להעביר על הדת, ועיקר הנס היה "ומנותר קנקנים וכו' " [שחזרו לעבודת המקדש], ולכן "קבעו שיר ורננים" דוקא, דהיינו הלל והודאה [ולא משתה ושמחה].

וכ' עוד שהיו ב' פורעניות ע"י היונים שנקבצו עלי, הא' ש"פרצו חומות מגדלי" והיינו שנתצו המזבח ובטלו הקרבנות, והב' ש"טמאו כל השמנים". אמנם ממה שבחזרתו נעשה הנס בנרות ולא בקרבנות, מוכח שקדושת הנרות גדולה יותר [ולכן נתפייס אהרן בנרות], ועל כן נקבע חנוכה ברוחניות מצד הנרות, ולא בסעודה מצד חנוכת המזבח, ומשוי"כ "קבעו שיר" שע"ז הסעודה תהיה סעודת מצוה. עי"ש.

חומות מגדלי

החומות הוא הסורג, עפ"י המשנה במדות פ"ב מ"ג על הסורג שהיו בו י"ג פרצות שפרצום מלכי יון, ועי' בביאורי הגר"א שפרצו שם מכיון שנועד להבדיל את העכו"ם מהמקדש, וכן בתו"ט שם. ועי' בתפא"ר אות כ'. ועי' לבושי מרדכי עמ"ס נדרים בפתיה שע"י שפרצו חומות מגדלי פסלו את ההיכל מעבודה, דמשוי"כ כשנצחום הוי דין דחינוך המקדש. ולפי"ז הם חומות המקדש ממש דאית להו דין מחיצות.

וטמאו כל השמנים

הגר"עב"ץ הק' היאך נטמא השמן והרי משקה בית מדבחיה טהור כדאי בפסחים טז, ותי' שכיון שנכנסו היונים לביהמ"ק, חללוהו כמ"ש ובאו פריצים וחללוהו ופקעה קדושת המקדש, ולכן מקבלים טומאה. ובזה ביאר הקה"י (עי' ארוחות רבנו ח"ג, שדה אברהם עמ' רנא, קונטרס בעניני ימי החנוכה עמ' לב) את לשון הפיוט "ופרצו חומות מגדלי" שהפריצים חיללו המקדש ופקעה קדושתו, ומתוך כך - "וטמאו כל השמנים". וכ"כ הבאר שמואל ובגבורת יצחק. [אמנם העירו דבגמ' בפסחים שם מבואר דטהורים רק מלטמא אחרים, אבל טומאת עצמן יש להם].

ובבנין אפרים ג"כ כ' דבא ליישב הקו איך נטמא השמן והרי עכו"ם אינו מקבל טומאה [עי' תוס' שבת כא: ומהרש"א דהגזירה שהעכו"ם כזבים היא מאוחרת יותר]. ותי' הצפנת פענח (הל' חנוכה) עפ"י מ"ש בחולין (קכג). דלגיון העובר מטמא באהל משום שיש עמו קרקפלין (ראשי ההרוגים), וי"ל דעי"ז נטמאו השמנים. ולכן מודגש כאן "יונים נקבצו עלי" שבאו מקובצים בלגיונות, ולגיון יש עמו קרקפלין, ועי"ז "טמאו כל השמנים".

ומנותר קנקנים

עפ"י יסודו של הט"ז דנעשה נס כבר ביום הראשון שנשאר שמן בפך, כ' האחרונים שהוא מוכרח כיון שהברכה חלה דוקא באופן של יש מיש' [וכמו שעשה אלישע לאשת עובדיה], ואם לא היה נשאר שמן לא היה נס, ובזה ביארו דדוקא "מנותר קנקנים" דהיינו מהשמן שנשאר בפך ביום הראשון - "נעשה נס ליושנים". וכ"כ המהר"י אסאד בשו"ת יהודה יעלה (או"ח סי' ר ועי' דברי מהר"י א פר' מקץ).

ועי' כלי חמדה פר' ויקהל (קנז) בשם החי' הרי"ם שכ"כ דע"כ נשאר כיון שאין הברכה חלה על כלי ריקן. והק' דהרי כאן היה נס ולא ברכה. והביא שם דע"כ היה ברכה דאם היה ע"י נס הרי אינו שמן זית ופסול למנורה, עי"ש.

בני בינה ימי שמונה

ביהודה יעלה שם כ' בהמשך דבריו דכיון שהנס נעשה דוקא מנותר קנקנים, לכן "בני בינה" שהיינו למפרע שנעשה נס גם בלילה הראשון, "ימי שמונה" דוקא, "קבעו שיר ורננים", כלומר דע"י שהיינו שהנס נעשה ממותר הקנקנים ביום הראשון, קבעו שיר ורננים ימי שמונה [ולא שבעה].

ובשו"ת בית יחזקאל (סי' נו) הוסיף ע"ז עפ"י קו' האבודרהם מדוע לא נעשה ט' ימים משום ספיקא דיומא כמו כל יו"ט, משום שהיו "בני בינה" שיודעים לעבר שנים ולקבוע חדשים, ולא הו"ל ספק. [עי"ש שביאר זה בצירוף הרישא עם תירוצו של המהר"י א עפ"י הט"ז].

בס' באר שמואל (סי' א) כ' דכיון שהטומאה היתה רק מדרבנן, היינו שהנס שנעשה להם הוא להבכים לדברי חכמים, וע"ז נא' "בני בינה" שמתוך הבנה זו "קבעו" מועד מדרבנן.

קבעו שיר ורננים

בשו"ת יהודה יעלה (שם) ביאר דקביעת שיר ורננים דוקא נעשתה מתוך ההתבוננות בפרסום הנס שהיה ע"י הנרות - "מנותר קנקנים". עפ"י דברי הט"ז בס"י תר"ע שחנכה לא נקבע למשתה ושמחה כמו פורים, מכיון שעיקר פרסום הנס היה בנרות שמורה על הודאה ולא על שמחה בעוה"ז. ולכן אע"פ ש"יונים נקבצו עלי" וכו' "ופרצו חומות מגדלי" וראוי לקבוע ע"ז יום שמחה, אך מכיון שהנס היה "מנותר קנקנים" קבעוהו לא למשתה ושמחה אלא ל"שיר ורננים".

בגבורת יצחק ביאר דשיר ורננים הם ב' הדינים שמצינו בחנוכה, דבגמ' (כא:): אי' שקבעום בהלל והודאה, והרמב"ם (פ"ג) הוסיף דקבעום גם לימי שמחה. ולפי"ז י"ל דשיר הוא הלל, ורננים היינו שמחה והודאה [עפ"י רש"י סנהדרין עט: דרינה היא הודאה ושמחה]. ועי' בטעמא דקרא דשיר היינו הלל ורננים הכוונה לעל הניסים.

יש שהק' מכאן על העמק ברכה שכ' (בענין הלל על הנס) דההלל דחנוכה הוא רק על נס המלחמה ולא על נס פך השמן, דהכא מבואר שקבעו שיר ורננים דהיינו הלל על הנס שנעשה מנותר קנקנים.

חשוף זרוע קדשך

אי' במדרש שוח"ט (לא) אומר להן הקב"ה [לישראל] לשעבר לפי שגאולתכם ע"י בשר ודם היום כאן ומחר בקבר, לפיכך גאולתכם גאולת שעה, ועכשיו אני גואל אתכם ע"י עצמי שאני חי וקיים לעולם לפיכך גאולתי גאולת עולם. עי"ש. ובזה ביאר בס' אורה ושמחה (פורים) דאחרי שנמנו הגלויות והגאולות שנגאלו ע"י שליח, ושוב חזרו ונשתעבדו. על כן הבקשה היא "חשוף זרוע קדשך" שיגאלנו הקב"ה בעצמו.

וקרב קץ הישועה

בבנין אפרים כ' עפ"י מאחז"ל (סנהדרין צח) זכו אחישנה, לא זכו בעתה. וע"ז מתפללים אם זכו "קרב קץ הישועה", ואם לא זכו, כבר "ארכה לנו הישועה" ושיהיה בעתה.

ובגבורת יצחק הוסיף עפ"י הגר"א (בהגש"פ, שהקב"ה חשב את הקץ) שלא נתגלה בזמן גלות ממתי מתחיל חשבון הקץ, ותלוי בזכות ישראל. וע"ז מתפללים "וקרב קץ הישועה" שהקב"ה יחשב את הקץ מהזמן המוקדם.

הוספות

המקור חיים (תרעוד), כ' דמנהג העולם שמוסיפים אחר מעוז צור חרוזה זו: חשוף זרוע קדשך, וקרב קץ הישועה/ ונקום נקמת נפשי, מיד מלכות הרשעה/ כי ארכה לי השעה, ואין קץ לזאת הרעה/ בצל צלמון תרדוף אדמון, ותביא רועים שבעה.

והרמ"א (הובא במקו"ח ובקיצור של"ה) הוסיף: מעולם היית ישעי, כבודי ומרים ראשי/ שמע נא קול שועי, מלכי אלקי קדושי/ העבר חטאי ופשעי, גם בגלות הרביעי/ חזק ישראל, ותכניע ישמעאל, ומאדום תפדה נפשי.

ועי"ש במקו"ח שהביא עוד תוספת חרוזים ממוהר"ר ירמיה אב"ד ווייצבורג, ומדיליה.

בית המדרש
חניכי הישיבות
בראשות הגאון
רבי אברהם יצחק ברזל שליט"א

כוס תנחומים

מביעים אנו תנחומינו
לרבנית ברזל תליט"א
העומדת לימין בעלה מורינו הרב שליט"א

על פטירת אחיה הגדול
רבי יצחק דוד בן הגה"צ רבי אליעזר לופיאן זצ"ל

המקום ינחם אתכם
בתוך שאר אבלי ציון וירושלים
בני הקהילה

בית המדרש
היכל יצחק

• בית הוראה שע"י בית מדרשינו •

שמחים אנו להודיע כי הרה"ג שליט"א
הגר"ד טבק שליט"א, הגרי"מ טיקוצינסקי שליט"א
הגר"א מיטלמן שליט"א, הגר"פ קירזנר שליט"א
הגר"מ ריזל שליט"א, הגר"פ שוב שליט"א
יענו לשאלות הפונים בין השעות
8:30-9:00 בבוקר

לעילוי נשמת
מרן הגאון רבי חיים לייב בהר"ר רפאל אלתר
שמואלביץ זצוק"ל
גלב"ע ג' טבת תשל"ט

לעילוי נשמת
הרבנית מינה בת הר"ר מרדכי שמואל
אידלשטיין ע"ה
אשת הגאון הגדול רבי יעקב אידלשטיין שליט"א
גלב"ע ב' טבת תשס"ט

לעילוי נשמת
אמי מורתי אסתר רחל ע"ה
בת הרב משה אריה
גלב"ע כ"ו כסלו תשס"ט
ת.ג.צ.ב.ה.

נושאי הפרשיות הבאות

מקץ - תפילת הדרך (מב, לה)

ויגש - ערבות (מד, לב)

ויחי - יששכר וזבולון (מט, יג)

שמות - הזכרת שמות הק' (ג, טו)

וארא - הכרת הטוב (וי, ח, יב)

בא - קידוש לבנה (יב, ב)

בשלה - ט"ו בשבט

ד"ת מתאימים [עד 700 מילים] אפשר להניח בצירוף שם מלא וטל',
בתיבת "עומקא דפרשה" בפתח אוצה"ס בית יוסף רח' שדי חמד.
או לשלוח בדוא"ל הנ"ל.

חומר יתקבל בכל שבוע עד יום שלישי בערב [ד"ת בכת"י עד יום א'].
אין המערכת אחראית להחזיר כתבים או דיסקים.

הערות והארות לחידו"ת שבגליון ניתן לשלוח לדוא"ל:
gal200@neto.bezeqint.net או בתיבת "עומקא דפרשה".
המערכת מתייחסת לתגובות רק תחת שם מלא.
(בפרסום התגובה אפשר להשתמש בר"ת).

הגליון יוצא בחסות
"רהיטי הקריה" - רח' שדי חמד 1
יישר כוחם וחילם